

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ

**ULUSLARARASI
BALKAN
SEMPOZYUMU
BİLDİRİLERİ
5-7 EKİM 2012**

EDİTÖRLER

SÜLEYMAN SEYDİ
VEDAT KARTALCIK
MURAT KILIÇ

ISPARTA 2013

100. Yıldönümünde Büyük Bozgunun Muhasebesi Ya Da Balkan Harbi'nde Neden Münhezim Olduk?

Ercan UYANIK*
İrfan Davut ÇAM**

ÖZET

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın sonlarında milliyetçilik akımının etkisiyle dağılma sürecine girmiştir. Devleti çöküşten kurtarmak amacıyla 23 Temmuz 1908 tarihinde meşrutiyet yeniden ilan edilmesine rağmen, 1912-13 Balkan Savaşları devletin büyük kayıplara uğramasına neden olmuştur. Dönemin sivil, asker, aydın ve bürokratları tarafından bu kayıpların nedenlerine ilişkin çok sayıda makale ve kitap kaleme alınmıştır. “*Bin nasihate nispetle bir felâket evlâdır*” diyen Tüccarzâde İbrahim Hilmi [Çığıracan] bu aydınlardan birisidir. On beş yaşında iken *İkdam* gazetesinde yayın hayatına başlayan Tüccarzâde, 1896’da *Kitabhane-i İslam* adlı yayınevini kurarak çeşitli fikir eserleri kaleme almıştır. *Kitabhane-i İslam* adlı yayınevinin ismini “*Kitabhane-i İslam ve Askeri*” olarak değiştirip, bazı askeri kitaplar da yayınlamıştır. Bu süreçte kaleme aldığı eserlerinde, Osmanlı Devleti’nin yaşadığı problemleri; siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal temellerden hareketle değerlendirmiş ve çeşitli çözüm yolları sunmuştur. Özellikle Balkan Savaşları sürecinde, Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu durumu değerlendirerek, yaşanan felaketlerden ders almak gerektiğinin altını çizmiştir. Bu çalışmada da, Tüccarzâde İbrahim Hilmi’nin I. Balkan Savaşı’nın akabinde yazdığı ve Osmanlı Devleti’nin bu savaşlardaki yenilgi nedenlerini değerlendiren “*Balkan Harbi’de Neden Münhezim Olduk?*” adlı eseri, tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları, Hezimet, Tüccarzâde İbrahim Hilmi.

Examination of The Great Fiasco In Its Centenary Or Why Did We Routed In The Balkan Wars?

ABSTRACT

Ottoman State, which was multinational, entered into the process of dispersement with the effect of nationalism movement at the end of the nineteenth century. Despite the fact that constitutionalism was repromulgated in order to save the state from demolition on the 23rd of July in 1908, Balkan Wars gave rise to great losses in the Ottoman State. Side by side with causes of these losses are various, eminently serious articles and books were written by civils, soldiers, intellectuals and bureaucrats of that process at the point of seeking and considering these causes. Tuccarzade Ibrahim Hilmi[Çığracan], who said “*a good scare is worth more than good advice*”, is one of the intellectuls of that period. Tuccarzade, who begin his broadcasting life in the *Ikdam* as he was fifteen, wrote various intellectuals works with establishing publishing house named *Kitabhane-ı İslam* in 1896. Also, he wrote some military works with replacing the name of publishing house named *Katabhane-ı İslam* with the *Kitabhane-ı İslam and Askeri*. He considered problems, which Ottoman State have, with reference to

* Yrd. Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi-Buca Eğitim Fakültesi-Tarih Eğitimi Anabilim Dalı[ercan.uyanik@deu.edu.tr]

**Arş. Gör. Ondokuz Mayıs Üniversitesi-Samsun Eğitim Fakültesi-Tarih Eğitimi Anabilim Dalı [irfandavut@hotmail.com]

political, military, economic, and social bases and gave some keys of the solution. Tuccarzade, with taking stock of situation that Ottoman society in it particularly in the process of the Balkan Wars, underscored that It must be taken lessons from catastrophe as well. In this study , *Why Did We Routed In The Balkan Wars?*, which was written by Tuccarzade soon after first Balkan War and considered causes of the Ottoman's fiasco in these wars, will be analysed as well.

Key Words: *Ottoman State, Balkan Wars, Fiasco and Tuccarzade.*

Giriş

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, milliyetçilik akımının etkisiyle yayılan ayrılıkçı fikirlerden olumsuz etkilenmiş ve 19. yüzyılın sonunda dağılma sürecine girmiştir. 19. yüzyılın sonlarında dünya üzerinde sömürgecilığe hizmet edecek alan kalmadığından, Avrupa devletleri siyasi ve ekonomik mücadeleleri için özellikle Balkan Yarımadası'nı seçmiştir. 20. yüzyılın başında yaşanan ve özellikle "I. Dünya Savaşı'nın Provası" olarak nitelendirilen Bosna-Hersek bunalımı, yaşanan bu mücadelelerin belki de en önemlisidir. Bu bağlamda, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı ve Bulgaristan'ın da bu durumu fırsat bilerek tek tarafı olarak bağımsızlığını ilan etmesi, Osmanlı'nın yaşanan bu gelişmeleri fiilen kabul etmek zorunda kalmasına neden olmuştur¹.

Bosna-Hersek bunalımının Osmanlı Devleti açısından en önemli sonuçlarından biri, 1912–1913 Balkan Savaşları olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti, iç ve dış galeler yüzünden kendisini paylaşmak amacıyla yapılan bütün hazırlıklardan habersizdir. Rumeli'de yapılan büyük bir manevradan sonra Osmanlı Ordusu terhis edilmiş ve hükümet Balkanlardan asla bir tehlike sezmemiştir². Her ne kadar, dönemin mevcut hükümeti, yaşanan bu hızlı gelişmeleri ve alınan yenilgileri tam anlamıyla idrâk edemediyse de II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamında sivil, asker, aydın ve bürokrat kesimi bu gelişmeleri yakından takip etmiş ve yaşanan yenilgilerin nedenlerini değerlendiren eserler kaleme almışlardır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin kültür dünyasına önemli katkılarda bulunan Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıracan, Balkan Savaşları'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgi nedenlerini değerlendiren en önemli isimlerden birisidir.

Tüccarzâde İbrahim Hilmi, 1876 yılında Romanya'nın Tulça kasabasında doğmuş ve 1963 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Yayın hayatına on beş yaşındayken İkdâm gazetesinde başlayan Tüccarzâde, 1896'da "*Kitabhane-i İslâm*" adlı yayınevini kurarak; Osmanlı'nın siyasi, idari, sosyo-kültürel ve ekonomik işleyişine ilişkin önemli eserler kaleme almıştır. Ancak bu yayınevinin adını sonradan "*Kitabhane-i İslâm ve Askeri*" olarak değiştirip, askeri eserler de yayınlamıştır. Daha sonra "*Kitabhane-i Hilmi*" adını alan bu külliyyat, Cumhuriyet sonrasında "*Hilmi Kitabevi*" olarak varlığını sürdürmüştür³[*]. Tüccarzâde, özellikle Balkan Savaşları'nın toplum üzerinde yarattığı

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih- İlk Çağlardan 1918'e*, [Ankara: İmge Yayınları, 2003], ss. 320-322.

² Bekir S. Baykal, "Balkan Harbi", *Aylık Ansiklopedi* [Çıkaran: Server İSKİT], Cilt: 2, 1 Mayıs 1945- 15 Nisan 1946, s. 551.

³ Melek Dosay, "Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz Adlı Eseri", *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi- Prof.Dr. Necati Öner Armağanı*, Cilt: XL, 1999, s. 425.

ağır travmayı ber-teraf etmek, insanların üzerindeki ölü toprağını kaldırmak ve böylelikle büyük bir uyanış hareketi başlatmak amacıyla da “*Kitabhane-i İntibâh*” adıyla önemli bir külliyyat oluşturmuştur.

Tüccarzâde, uyanış külliyyatı olarak bilinen “*Kitabhane-i İntibâh*”ı oluşturma amacını şöyle özetlemiştir:

“*Balkan Harbi’nin en elîm bir safhasında yani düşman Çatalca istikametine dayandığı zaman galeyân-ı hamiyetle “Kitabhane-i İntibâh” adı altında bir külliyyât vücûda getirmiş, 20 adede yakın kitab tab’ eylemiştim. Bu külliyyâtın 4-5 tanesini bizzat yazmış, iki asırdan beri bu memleketi sarsan esbâb-ı izmihlâlî, idâri, içtimâî, ahlaki ve siyasi nefsihâtı an’ânâtıyla göstermiş, pek çok rağbet kazanmış, birçok vatandaşlarımızın mazhâr-ı teveccüh ve iltifâtı olmuşum*”⁴.

Bu bağlamda, yayınladığı külliyyatla toplum üzerinde ciddi bir etki uyandıran Tüccarzâde’nin “*Kitabhane-i İntibâh*” serisinde yayınlanan eserleri şunlardır:

1. Zavallı Millet
2. Milletin Hataları
3. Milletin Kusurları
4. Esbâb-ı Hezimet ve Felâketimiz
5. Maârifimiz ve Servet-i Milliyemiz
6. Harâm Yiicilik
7. Ta’lim ve Terbiyede İnkılâb
8. Can Çekişen Türkiye
9. Neden Münhezim Olduk?
10. Anadolu’nun İstikbâli
11. Türkiye Nasıl Paylaşıldı?
12. Askeri Mağlubiyetlerimizin Esbâbı
13. Türkiye Uyan⁵.

Bu külliyyatın 9. adedini oluşturan “*Neden Münhezim Olduk?*” adlı eser, Tüccarzâde’nin de belirttiği üzere bir harp tarihi olmasa da Balkan Savaşlarında Osmanlı Devleti’nin yaşadığı yenilginin nedenlerini genel itibarıyla ortaya koyan önemli bir çalışmadır. Kitabın girişinde Tüccarzâde, “*Bin nasibate nisbetle bir felâket evlâdır*”⁶ diyerek yaşanan felâketlerden ders çıkarmak gerektiğini savunmakta ve Osmanlıların son asırlarda çeşitli felâketlere uğradığını ifade etmektedir. Ayrıca yaşanan felâketlerin hiçbirinin Osmanlıları uyandıramadığını belirten Tüccarzâde, bunun temel nedeninin ise yaşanan bu felâketlerin sebeplerini serbest bir şekilde araştırıp ortaya koymamak olduğunu dile getirmiştir. Dolayısıyla meydana gelen felâketlerin nedenlerini gizlemek yerine, bunları açık bir şekilde ortaya koyarak; gelecek için bunlardan ibret almak gerekiyordu. Bu noktadan hareketle Tüccarzâde İbrahim Hilmi, bu eserinde, çeşitlilik arz eden Balkan Savaşları’ndaki yenilgi nedenlerini “*Harbden Evvelki Sebebler*” başlığıyla

[⁴]Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çağıracan ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz: Başak Ocak, *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çağıracan*, [İstanbul, Müteferrika Yayınları, 2003] ve Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çağıracan, *Osmanlı Devleti’nin Çöküş Nedenleri*, [İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2010]

⁴ Tüccarzâde İ. Hilmi, *Fihrist-i Kitabhane-i Hilmi Umumi Esâmi-i Kütüb*, [İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1337], s. 3.

⁵ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Türkiye Uyan*, [Dersaadet: Kitabhane İntibâh, Aded 13, 1329], s. 5.

⁶ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *Neden Münhezim Olduk?*, [İstanbul: Kitabhane İntibâh, Aded 9, 1329], s. 3.

dört guruba ayırarak yenilgiye ilişkin genel bir kanaat oluşturmaya çalışmıştır. Eser, "İlâve-i Nâşir" başlığıyla birlikte toplam beş bölümden oluşmaktadır:

1. Siyasi Hatâlarımız
2. İztihzarât-ı Askeriyedeki Noksan
3. Bahriyeye Ehemmiyet Vermemek
4. Milletin Kusurları
5. İlâve-i Nâşir

Çalışmamızda, Tüccarzâde'nin aktardığı bu bölümler yer yer alıntı yapılarak ve ilgili bölümler özetlenerek verilecektir.

1. Siyasi Hatalarımız:

Osmanlı Devleti'nin tarih boyunca yaşamış olduğu yenilgi ya da felaketlerde sadece askerler, diplomatlar, politikacılar veya mevcut yönetim tek başına etkili olmamıştır. Devletin yaşadığı bu felaketlerde her vatandaşın etkili olduğu unutulmamalıdır. Böylelikle yapılması gereken en önemli şey, yaşadığımız yenilgilerden ders almak ve bunların temel nedenlerini araştırıp, açık bir şekilde ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Osmanlı kamuoyu ve aydını üzerinde derin bir etki uyandıran Balkan Savaşları, dönemin sivil, asker ve bürokrat aydınlarını yenilginin nedenlerini incelemeye sevk etmiştir. Balkan Savaşları konusunda "*Neden Münhezim Olduk?*" adlı eseriyle Tüccarzâde İbrahim Hilmi, savaşlar öncesinde mevcut olan siyasi hataları iç ve dış konjonktürü göz önünde bulundurarak değerlendirmiştir: Dış dünyada, İtalyanların uzun yıllardan beri saldırmayı düşündükleri Trablusgarp'a dönük hareketleri, Osmanlı yönetimi için pek beklenilen bir durum değildi. Oysa İtalya, siyasi birliğini tamamladıktan sonra hızlı bir sanayileşme sürecine girmiş ve hammadde arayışlarında Trablus'a yönelik önemli hazırlıklarda bulunmuştur. Osmanlı yönetiminin bu tür hazırlıkların farkında olmaması şüphesiz en büyük hatalardan biriydi.

O sürece kadar yönetimde bulunan kabine, bu beklenmedik olay karşısında çekilmek durumunda kalmış ve yeni bir kabine iş başına geçmiştir. Ancak bu yeni kabine, Rumeli'deki mevcut durumu iyi değerlendiremediğinden ve başlangıçta bir barış ümidi görmediğinden Avrupalı devletlerin tarafsızlığını temin etme yolunu seçmiş; ancak İtalya bu mücadeleyi planlı bir şekilde sürdürdüğünden, söz konusu hükümet vatanın geleceği açısından büyük bir gaflet örneği sergileyerek barıştan uzak durmuştur. Bununla birlikte, Trablus'taki mücadeleden sonra Balkanlarda karışıklığın yaşanmayacağı noktasında büyük güçlerin [Düvel-i Muazzama] taahhüdü alınmasına rağmen, Osmanlı topraklarına dönük saldırılara destek verenler yine onlar olmuştur. Bu bağlamda, Tüccarzâde'nin şu sözleri oldukça manidârdır:

" Bir hükümet için en mükemmel dost, kendisinin kuvvetidir. Kuvvet ise laf ile olmaz; kuvvetliyim denilerek kuvvetli olunamaz. Kuvvet ancak ordunun ve donanmanın kıymet-i hakikiye-i harbiyesinden, her zaman harbe hazır ve amâde olmasından ibârettir"⁷.

⁷ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 6.

Ancak ordu ve donanmanın durumu ise oldukça vahimdi. II. Abdülhamid devrinden kalan ordu ve donanma, kuru bir kalabalıktan ibaretti⁸. II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren, 31 Mart olayı, Adana faciası, Arnavutluk ve Havran karışıklığı, Malisor hadisesi, Yemen isyanı gibi birtakım iç karışıklıklar, adeta birer jandarma kuvveti olarak düşünülen ordu tarafından teskin edilmiş, böylece mevcut ordu dış saldırılara karşı hazırlanma imkânı bulamamıştır. Ayrıca her gün istim üzerinde çürümeye terk edilen donanmanın, savaşma yeteneğini kaybetmesi nedeniyle İtalyanların Trablus'tan atılması pek mümkün görünmüyordu. Bu durumda, İtalyanlara karşı girişilecek uzun süreli bir direniş hareketi ise ülkenin diğer kesimlerinde, özellikle de Rumeli'de yaşanacak çatışmalara müdahaleyi engelleyecekti. Bu nedenle İtalyanlarla en kısa sürede barış yapılmalıydı.

Fakat iç sorunlara iyice yoğunlaşan hükümet, dışarıda yaşananları göremeyecek bir haldeydi. İçeride, Meclis-i Mebusan ve Ayan gereksiz soru ve gensorularla hükümeti zor durumda bırakmaktaydı. Trablus mücadelesine kadar iktidarda bulunan kabine, görevini tam anlamıyla yerine getiremediği için Yüce Divan'a gönderilmeye çalışılmış ve savaşın zaferle sonuçlanması için çaba harcanmamıştı. Meclis toplantılarına devam ederken, muhalefet iyice çığırından çıkmıştır. Devletin iç dünyasında yaşanan bu siyasi hataların belki de en önemlisi, hükümetin savaş nedeniyle meclisin toplanma süresini azaltmak ve parlamentoyu tatil etmek yerine, Kanun-ı Esasi'nin 35. Maddesini⁹ değiştirmek bahanesiyle meclisi feshetme ve yeniden seçim yapma kararını vermesiydi. Ancak dışarıda önemli mücadeleler sürerken, içeride ciddi kargaşalar yaratacak olan seçimlere gitmek pek de uygun değildi. Çünkü bir taraftan Yemen'de mücadele eden askeri birlikler, diğer taraftan her türlü imkânlardan mahrum bir şekilde Trablus'ta İtalyanlara karşı çarpışan mücahitler zor durumdaydı. Hükümet, meclis toplantıları ve muhalefet ile uğraşırken; küçük Balkan Devletleri birbiriyle iyice yakınlaşmaya ve Osmanlı'nın iç ve dış zaaflarından faydalanma amacını gütmeye başlamıştır.

Trablus mücadelesi devam ederken, İtalyanların Arnavutluk ve Makedonya'ya saldırı ihtimalini göz önüne alan Sırlar ve Bulgarlar bazı tedbirler almayı düşünürken, Yunan Başbakan'ı Venizelos ise Bulgarlarla ittifak yoluna gitmiştir. Bu süreçte, Rusya ise Osmanlı Devleti'nin dâhil olacağı bir Balkan İttifakı projesinden vazgeçmiş ve 1909 yılı sonbaharında Osmanlı karşıtı bir Panslavizm politikası izlemeye başlamıştır.

1911 yılı Ocak ve Şubat aylarında Osmanlı hükümeti, parlamento mücadelesiyle meşgulken, kendisine karşı ittifak çabaları iyice artmış, hatta 29 Şubat 1327 [1911] tarihinde resmen Bulgar-Sırp ittifak antlaşması imzalanmıştır. Bu ittifak antlaşmasını, 16 Mayıs 1328 [1912] tarihli Bulgar-Yunan ittifakı takip etmiştir.

⁸ Ordudaki silahların zamanın şartlarına uygun olduğunu itiraf eden Tüccarzâde İbrahim Hilmi, ordudaki seri ateşli küçük çaplı mavzer tüfekleri ve seri ateşli topların hemen tamamının II. Abdülhamit zamanında tedarik veya sipariş edildiğini söylüyor. Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 8.

⁹ Kanun-ı Esasi'nin 35. Maddesi: "Vükelâ ile heyet-i mebusân arasında ihtilâf olunan maddelerden birinin kabulünde vükelâ tarafından ısrar olunupta mebusân canibinden ekseriyet-i arâ ile tafsilen esbab-ı mucibe beyan ile kat'iyen ve mükerreren reddedildiği halde vükelânın tebdili veyahut müddet-i kanuniyesinde intisap olunmak üzere heyeti mebusânın feshi münhasıran yed-i iktidar-ı hazreti padişahîdedir." Şeref GÖZÜBÜYÜK-Suna KİLİ, *Türk Anayasa Metinleri- 1939-1980*, [Ankara, Ank. Üniv. Siyasal Bil. Fak. Yayınları, 1982-2. Baskı], s. 31.

Dışarıda, Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü bir ittifak çemberi oluşturulurken, içeride ülkenin selameti için hiçbir şey yapılmıyor, dış tehditler dikkate alınmıyordu. Hükümet ise sadece Meclis-i Mebusan'ı feshetme ve seçimleri yenileyerek kendine taraftar toplama mücadelesindeydi. Oysa Balkanlarda yaşanabilecek bir mücadeleye karşı, her şeyden önce ordunun yeniden düzenlenmesi ve boşalan hazinenin doldurulması gerekirdi. Fakat iş başındakiler bunu pek idrak edemiyor ve her defasında " *şanlı ordumuz dış saldırıları her zaman def'e kâfidir; Avrupa sarrafları her zaman bizim gibi borcuna sadık müşterilere borç para verir*"¹⁰ sözünü tekrarlamaktaydı. II. Abdülhamid devrinde, Osmanlı'ya karşı kötü emeller besleyen küçük Balkan Devletleri'nin yöneticilerine, çocuklarına ve eşlerine çeşitli hediyeler verilmiş, böylelikle bunların Osmanlı aleyhine bir ittifak hareketine girişmeleri geçici de olsa engellenmiştir. Oysa Meşrutiyet döneminde hem bu tür hediyeler kesilmiş hem de devlet kendi askeri gücünü, onları zamanı geldiğinde susturacak dereceye eriştirememiştir.

Bu dönemde, aralarında bazı ırk ve mezhep sorunları bulunan küçük Balkan Devletleri'nin birbirleriyle ittifak kurmalarını engellemek mümkün görünse de Osmanlı'nın ne içerideki ne de dışarıdaki memurları bu konuda gerekli çabayı harcamamıştır. Osmanlı elçileri makamlarında uyumakta, zamanlarının büyük bir kısmını eğlence masalarında tembellikle geçirmekteydiler. Hatta bu yüzden Sofya elçiliğinden evrak çalındığı da unutulmamalıdır. Osmanlı Devleti'nin Balkan Devletleri'ne karşı dış politikası ise oldukça problemliydi. Sırbistan ile yaşanan Adriyatik demiryolu meselesi, Karadağlıların etkisiyle meydana gelen Malisor İsyanı¹¹, Yunanlılarla süruncemede kalan Girit meselesi, Osmanlı'ya karşı güçlü bir ittifakın oluşması için yeterliydi.

Bu süreçte, ülkede seçimler yenilenmiş, Meclis-i Mebusan yeniden açılmış ve mecliste muhaliflere daha az yer verilmişti¹². Bütün bu çabalar yeni bir isyanı ateşlemekten öteye gidememiştir. Muhalefet ve iktidar çatışması özellikle muhaliflerin pek etkili oldukları Arnavutluk'ta, büyük bir siyasi hatanın yapılmasına ve isyanın patlak vermesine sebep olmuştur. Muhalifler, bu isyanı tetiklemekle de yetinmemiş, subayların çoğunu " *Arnavutların talepleri baki; biz bu vatandaşlarımızı karşı silah atmıyoruz*"¹³ söylemleriyle kandırarak, zaten askeri eğitimden yoksun olan orduda büyük bir kargaşa yaratmışlardır.

İktidar-Muhalefet çatışmasının dış cephede yarattığı sarsıntı karşısında, Avusturya ve Fransa hükümetleri, 1912 yılının Mayıs ve Haziran aylarında Osmanlı'yı Balkanlarda yaşanacak mücadele konusunda uyarmalarına rağmen, Osmanlı

¹⁰ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 23.

¹¹ 1911 yılının Ocak ayında Selçe ve civarında, Karadağlıların kışkırtmasıyla başlayan Malisor İsyanı sırasında Karadağlıların ahaliyi kışkırttığı ve Arnavut eşkıyalarına destek verdiği bilinmektedir. Bu destek sonucu, isyan kısa sürede yayılmaya başlamıştır. Banu İşlet Sönmez, *II. Meşrutiyet'te Arnavut Muhalefeti*, [İstanbul, YKY, 2007], s. 181.

¹² "Sopalı seçim" olarak adlandırılan 1912 genel seçimi ile kurulan İkinci Dönem Meclis-i Mebusan'ında muhalif Hürriyet ve İtilaf Fırkası çok az oranda temsil edilmiştir. Fakat Arnavutluk İsyanı'ndan yararlanan "Halâskârân Zabîâtân Grubu"nın [Kurtarıcı Subaylar] eylemleri sonunda Sait Paşa istifaya mecbur olmuştur. Tarih.Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler-II. Meşrutiyet Dönemi Cilt:1*, [İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988], s.270.

¹³ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 35.

yönetiminin "*keof gururu ve böyle şeyleri alçalma zilleti addetmesi*"¹⁴ Balkan ittifakının bertaraf edilmesine engel olmuştur. Muhaliflerin orduda başlattıkları ayrılık hareketi başarıya ulaşmış, bazı subaylar hükümet karşıtı iddialarıyla dağa çıkmış ve meclisin feshini talep etmişlerdir. Dış tehlikeler devam ederken, kabine istifaya mecbur bırakılmış, muhalefet yanlısı bir hükümet iktidar olmuştur¹⁵. Küçük Balkan Devletleri, Osmanlı'ya karşı içeride ve dışarıda yaşanan hareketler çerçevesinde mücadeleye girişmiş ve Makedonya'da bombalar patlatmıştır. Balkanlar'da büyük bir kargaşa baş gösterirken, Bulgarların Müslümanların saldırısına uğraması üzerine Bulgaristan bu fırsatı değerlendirerek Osmanlı'ya karşı müttefikleriyle görüşerek, savaş ilan etmeyi teklif etmiştir. Bu görüşmeler sonucunda, 13 Ağustos 1912'de Balkan Savaşı'nın yapılması kararlaştırılmıştır.

Balkan Devletleri'nin Balkanlar'da ıslahat yapılması noktasında Osmanlı'ya yaptıkları teklifler pek işe yaramamış, 31 Eylül günü Bulgar, Sırp ve Yunan orduları seferberliğe başlamıştır. Balkan güçleri ve Rusya çıkabilecek bir gerginlik karşısında elindeki askeri terhis etmezken, Osmanlı bunu düşünmeden mevcut eğitimli askerini terhis etmiş ve son anda yaptığı hatayı fark etmişse de artık iş işten geçmiştir. Balkan Savaşları öncesinde, Osmanlı Devleti'nin siyasi hatalarını bu şekilde aktaran Tüccarzâde'nin şu son sözleri de oldukça anlamlıdır:

"İşte görüliyor ki Bulgar kralı Ferdinand'ın [Harika] diye isimlendirdiği [1328=1912] yılı gerçekten harikalarla doludur. O zamana kadar mümkün görülmeyen Balkan ittifakı o kadar süratle kurulup yerleşti ki bu hale Ferdinand bile şaşmıştır. Buna yegâne sebep, bizim İtalya savaşının başından sonuna, Balkan savaşına kadar hemen aralıksız işlediğimiz siyasi hatalardır. Haniya düşmanlarımıza eğilimli bir yabancı memur büyük devletlerin işlerini idare etseydi, bize ancak bu kadar fenalık edebilirdi..."¹⁶

2. İztihzarât-ı Askeriyedeki Noksan [Askeri Hazırlıklardaki Eksiklik]:

Balkan Savaşları'nda uyguladığı yanlış politikalarla dış dünyada kendisine karşı büyük bir ittifakın oluşumuna zemin hazırlayan Osmanlı Devleti'nde, ordunun durumu ve savaşma kabiliyeti oldukça zayıftı. Tüccarzâde İbrahim Hilmi, 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesine kadar uzanan süreçte Osmanlı ordusunun durumunu şöyle özetlemektedir:

"II. Abdülhamid Devri'nden kalan ordunun savaşma gücü oldukça düşüktü. Talim ve eğitim hemen hiç yoktu. Askerlerin talimi sadece yanaşık düzenden ibaretti; ne atışlar yapılıyor ne de sefer hizmet ve uygulamaları yeterince yerine getiriliyordu. Subayların talim ve eğitimleri belirsiz olduğu gibi gerçek manada bir kumanda heyeti de söz konusu değildi. Bu süreçte, iyi denilebilecek iki şey vardı; onlar da şüphesiz piyade ve topçu silahlarıydı. Bu silahlar son teknolojiye uygundu; ancak

¹⁴ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁵ 1912 genel seçimleriyle başlayan ikinci yasama dönemi 4 Ağustos 1912 tarihindeki ikinci bir fesihle son bulmuştur. Bu fesihden sonra Balkan Savaşı'nın bunalımlı günleri içinde seçimler ertelenmiş ve 1914 yılına kadar meclissiz bir Meşrutiyet denemesi yapılmıştır. Meclissiz Dönemde; yani Gazi Ahmet Muhtar Paşa ve Kâmil Paşa Hükümetleri dönemlerinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası bir anlamda kendisini iktidarda saymıştır. Ancak İttihat ve Terakki Cemiyeti, 23 Ocak 1913 tarihli Bâb-ı Âli baskınıyla tek başına hükümet olmuştur. Tank.Z. Tunaya, *a.g.e.*, s.273.

¹⁶ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 45.

seri ateşli sabra topları bütün topçu alaylarına verilmemişti. Buna rağmen daha yeni yeni kullanılan bu silah yavaş yavaş bütün orduya sokulmaya çalışılıyordu.

İş başında bulunan askeri erkân ise sadece askeri üniforma taşımaktan başka bir şey bilmiyordu. Bu nedenle savaş kabiliyetinin, savaşma gücünün nasıl kazanılacağını tam anlamıyla idrâk edemiyorlardı. Ayrıca cansız bir makineden ibaret olan top ve tüfeklerin tek başına savaşta başarı getiremeyeceğini ve bu yüzden bunları kullanacak iyi eğitilmiş kişilere ihtiyaç olduğunu hiç düşünmüyorlardı. Kurmay subaylar ancak üniformalı büro memurları mertebesindeydiler. Bundan başka asker çıplak ve depolar boştu"¹⁷.

II. Meşrutiyet'e kadarki süreçte Osmanlı Ordusunda büyük bir ihmalin olduğu açıkça görülmektedir. Kurmay İhsan Yurdoğlu ise bu dönemde Osmanlı ordusunda talimlerin ihmal edildiğine, askeri okulların durumunun kötü olduğuna ve ordudaki alaylı subay sayısının fazlalığına dikkat çekmiş ve şunları eklemiştir:

"Harita mütalâası, tâbiye ve harb tarifi tedrisatı iptidâî, sevkulceşî ve operatif meselelerde araştırmalara, tetkike dayanan millî bir Türk sevk ve idaresi vücûda getirilememiştir. Vaktiyle bütün Avrupa'yı titreten ve onlara harbin, harekâtın ve muhârebenin sevk ve idaresini öğreten Türk ordusundan, sevk ve idaresinden, sevk ve idarecilerinden eser kalmamıştı"¹⁸.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hemen herkes ordunun yeniden düzenlenmesi konusunda çalışmaya başlamış, ordunun talim ve eğitimi için büyük gayretler gösterilmeye başlanmıştır. Her ne kadar içerde yaşanan bazı isyanların bastırılmasında birer jandarma kuvveti olarak kullanılan ordunun dikkati talim ve eğitimden saptırılmışsa da küçük zabıt mektepleri ve talimgâhları açılarak, askerin eğitim seviyesi artırılmaya çalışılmıştır. Orduya çok para harcanmış, çıplak askerler giydirilmiş ve depolar doldurulmuştu. Ancak ordunun savaşma yeteneğini geliştirmek için çok az şey yapılmıştır. Ayrıca ordunun merkezini oluşturan Erkân-ı Harbiye Heyeti gerçek manada yeniden tanzim edilmeye muhtaçtı. Ordunun içinde bulunduğu açlık ve Erkân-ı Harbiye Heyetinin yetersizliği, Daily Telegraph'ın askeri muhabiri tarafından şöyle tasvir edilmiştir:

"Bütün sorumluluk, esassız bir gurura dalmış ve Balkan kavimlerine karşı bakareten başka bir şey dayatmayan hükümet ricaline ait olmalıdır. Bunlar, kâğıt üzerinde bulunan külliyetli rakamların üstünlüğüne güvendiler. Türk ordusunun oluşturduğu harikulâde blöfü tasvire muktedir değilim. Şuna kanaat getirdim ki, sade her nefer günlük bir peksimet alsaydı müsterli düşman karşısında kaçmayacaktı. Türk ordusunu bu derece perişan eden açlıktır. Türk ordusunda bir kaz sürüsünü bile idare edecek Erkan-ı Harbiye Heyeti yoktur. Paşalar, mevcut savaş sanatının en ilk kaidelerine de vakıf değil gibidirler. Vazifesinden haberdar hiçbir idare beyeti, hiçbir nakliye katarı yoktur. Elllerinde bir demir yolu mevcut iken, askeri topluluk İstanbul'un yüz kilometre ötesinde bulunan bir sancağı bile besleyemedi ve Şark'a mahsus bir tevekkül ile dört Kolordu'yu sakince açlığa terk ettiler..."¹⁹.

Bu dönemde Osmanlı ordusundaki en büyük eksikliklerden bir tanesi de subayların siyasete bulaşması ve eğitim faaliyetlerinden uzaklaşmalarıydı. Subaylar, talim meydanlarında askerlerini eğitmekle meşgul olmak yerine siyasi tartışmalara

¹⁷ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, ss. 46 - 47.

¹⁸ Kurmay İhsan Yurdoğlu, "Balkan Harbi [Birinci Safha, Askerlik Bakımı]", *Aylık Ansiklopedi* [Çıkaran: Server İSKİT], Cilt: 2, 1 Mayıs 1945-15 Nisan 1946, s. 553.

¹⁹ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 51.

katılmakta ve askeri talimleri çavuşlara terk etmekteydiler. Halaskârân-ı Zabîât²⁰ gibi bir muhalif subay gurubun ortaya çıkmasından sonra ordunun siyasete karışmasına karşı bir yasal oluşuma gidilmesi sağlanmışsa da artık çok geç kalınmıştı. Bununla birlikte ordunun hazırlıklarındaki eksiklikler bitmiyor, mühimmat üretiminde de büyük bir stratejik hata yapıyordu. Özellikle II. Abdülhamid devrinde fişek fabrikalarına harcanan paralar top üretimine harcanmamış ve bu nedenle bu mühimmatın dışarıdan alınması yoluna gidilmiştir. Şüphesiz bu durum, savaşın başarıya ulaştırılmasına büyük bir darbe indirmiştir.

Tüccarzâde, askerliğin bir fen işi olduğunu vurgulamakta ve Osmanlı ordusunda fenne, talim ve eğitime yeterince önem verilmediğinden fedakâr, metin ve işinin ehli subay ve kumanda heyetinin yetiştirilemediğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ona göre; bir ordudaki erler ve subaylar tarafından bilinmesi gereken askeri bir bilgi söz konusudur:

*"Bir piyade askeri için iktidar-ı ilmi; iyi yürümek, tüfeğini iyi kullanmak, araziden istifade etmek ve devamlı düşmana doğru yaklaşarak nihayet süngüyü onun göğsüne saplamaktan ibarettir. Bir subay için ise iktidar-ı ilmi; maiyetine verilen askerleri, kataları iyi yürütmek, iyi beslemek, düşmanı daima tedarikli karşılamak, araziden istifade ettirerek iyi tertibat almak, yine askerle birlikte yürümek, düşmana doğru yaklaşp onu mahv ve perişan etmekten ibarettir"*²¹.

Ancak savaş zamanında Osmanlı ordusunda görülen bu eksikliğin, o karmaşanın ortasında giderilmesi pek de mümkün değildi. Çünkü yukarıda ifade edilen bütün bu faaliyetler sadece bir barış döneminde iyi bir eğitimle gerçekleştirilebilirdi. Ancak hala Mekteb-i Harbiye'de talimnameyi okuduğu zaman bunu tam olarak anlayamayan subaylar yetişmekteydi. Tüccarzâde'nin dikkat çektiği en önemli noktalardan birisi de dinin ordu üzerindeki manevi etkisinin eski önemini kaybetmiş olmasıydı. Ona göre, İslam dininin orduya sağladığı manevi yardım eşsizdi. Ancak Hristiyan ve Yahudilerin orduya kabul edilmesi, dinin orduyu coşturacak ve onların sebat ve fedakârlık göstermelerini sağlayacak manevi etkisinden yeterince faydalanmaya engel olmuştur.

Tüccarzâde'ye göre kısaca; ordunun silah ve teçhizatı son derece iyiydi, elbise ve ayakkabı konusunda ordu düşmana nispetle mükemmeldi. Ancak dört yıldan beri orduya yapılan yardımlar tamamen cephe hattı için kullanılmamış, bazı piyade alaylarının silahları tamamlanamamıştı. Ayrıca ekmek saçları kaldırılmakla birlikte, seyyar mutfaklar da oluşturulmamıştı. Oysa orduya yapılan bu yardımlar iyi bir şekilde değerlendirilseydi, söz konusu bu eksiklikleri tamamlamak pekâlâ mümkündü. Subay gurubu daha çok heterojendi; yani içlerinde işine vakıf ve başarılı subaylar olduğu gibi gerekli niteliklere sahip olmayanlar da mevcuttu. Bununla beraber, iyi asker yetiştirmek

²⁰ 1912 yılının Mayıs ve Haziran aylarında kurulan Halaskârân-ı Zabîât Grubu, bir siyasi ve askeri güç olarak varlığını ve etkisini Temmuz ayında hissettirebilmiştir. Grubun çekirdeği, Erkân-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal [Şenkıl] Bey, Erkân-ı Harp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey ve Yüzbaşı Kudret Bey'den oluşan gruba Rosinyol Hüsnü, Teğmen Hasan Ali ve Tevfik Beyler'in katılımıyla oluşturulmuştur. Daha sonra Rıza Nur, Mahir Said ve Kemal Mithat beyler, Bahriye subaylarından İbrahim Aşkı Bey de bu harekete katılmışlardı. Bunların dışında birçok sivil ve asker kökenli şahısların da harekete iştirak ettiği bilinmektedir. Bkz: Ahmet Turan Alkan, *II. Meşrutîyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, [Ankara, Cedit Neşriyat, 1992], ss. 133 – 149, Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, [İstanbul, M. Sıralar Matbaası, 1958], ss. 87-89.

²¹ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 63.

için eğitim karargâhları açılmasına rağmen, çalışan ve gayret edenlerin ödüllendirilmemesi, çalışmayanların da cezalandırma ya da ihraç işlemine tabi tutulmaması, bu eğitim faaliyetlerinden iyi bir sonuç alınmasına engel teşkil etmiştir. Ordunun beynini oluşturan Erkân-ı Harbiye Heyeti subayları bilgi ve görgülerini artırma noktasında savaş oyunları, tabya tatbikatları yapmıyor ve Erkân-ı Harbiye seyahatleri gerçekleştirilmiyordu. Ordunun önde gelen, seçkin subayları Trablusgarp ve Bingazi'de savaşıırken, Anadolu'da kalanlar da siyasetle uğraşıyorlardı. Bu tür eksiklikleri olan bir ordudan zafer beklemek de büyük bir handikaptır.

3. Bahriyeye Ehemmiyet Vermemek [Donanmaya Önem Vermemek]:

"Uyumak ve ancak tehlike ortaya çıkınca telaşa düşmek..."²² ifadesi Balkan Savaşları öncesinde Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında ve kara ordusundaki eksikliklerde kendisini sert bir şekilde hissettirdiği gibi donanmadaki yetersizlikte de açık bir şekilde görülmüştür. Öyle ki, II. Abdülhamit devrinden kalan donanma Haliç'te çürümeye terk edilmişti. Yabancı devletler 20 yıllık gemilerini artık kullanmazken, Osmanlı donanmasındaki 30–40 yıllık gemilerin ıslah edilmeye çalışılması, var olan eksiklik ve yetersizliğin açık bir göstergesidir. Yaşanabilecek Yunan tehlikesine karşı alınan Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ile Fransa'dan alınan dört torpido muhribiyle donanma ayakta tutulmaya çalışılmıştır. Bu arada İtalya'dan alınan torpido botları ile Almanya'dan alınan Paleng-i Derya, Peyk-i Şevket ve Berk-i Satvet gibi kruvazörlerin savaşma yeteneği ise söz konusu değildi²³.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile donanmanın ıslah edilmesi veya iyileştirilmesi noktasında önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu süreçte özellikle yabancı amirallerin donanmanın iyileştirilmesinde görevlendirilmesi önemli bir adım olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Şura-yı Bahriye'de alınan bir karar ile topçuluk ve torpidoculuk konularında işinin ehli olan bir İngiliz amiralin görevlendirilmesi sağlanmıştır. Bunun üzerine İngiliz Hükümeti Amiral Gamble'ı yıllık 3000 İngiliz lirası maaşla iki yıl çalışmak üzere Türkiye'ye göndermiştir²⁴. Amiral Gamble Osmanlı donanmasını ıslah etmek için çok çaba harcamıştır. Dikkate değer bir bütçe planı hazırlamış, ancak dönemin hükümeti bu planı masraflı bulduğundan kabul etmemiştir. Hatta Gamble, ılımlı bir plan daha hazırlamasına rağmen, bu planı da kabul edilmeyince, bu işten vazgeçmiş ve İngiliz donanmasına girmiştir.

Bununla birlikte, kara ordusunda talim ve eğitimden ziyade malzeme tedarikine büyük önem veren hükümet, donanmada aksini yapıyor, talim ve eğitime daha fazla önem veriyordu. Bu nedenle olası bir Bulgar-Yunan ittifakı ya da Osmanlı

²² Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 79.

²³ Osmanlı Devleti güç kaybettiğinde donanmadaki gemilere azamet ve ululuk çağrıştıran isimler vermiştir. Örneğin; Paleng-i Derya [deniz postalı], Peyk-i Şevket [ululuk ulaşı] ve Berk-i Satvet [güçlülük şimşegi] gibi.

²⁴ İngiliz Amirali Gamble'nin Osmanlı donanmasındaki ıslahat girişimleri konusunda geniş bilgi için bkz. Levent Düzcü, "Osmanlı Bahriye Teşkilâtında Reform Çabaları [1876–1922]", *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5, 2009, s. 7.

ile bu devletlerden birinin savaşması durumunda yaşanacak kayıplara ve zorluklara karşı acil bir donanma oluşturulması gerekmektedir. Tüccarzâde'ye göre; Osmanlı hükümeti donanmayı iyileştirmek için işinin ehli olan amiralleri iş başına getirmek yerine stratejik bir hata yaparak, kara ordusuna mensup bir subayı Bahriye Nazırı olarak atamıştır. Oysa hükümet, donanmanın başına karacı bir general getireceğine, en azından donanmadan anlayan bir miralay ya da daha düşük rütbeli birini getirebilirdi. Çok sayıda deniz subayı bulunan Osmanlı hükümetinin böyle bir stratejik hatası da donanmanın gelişiminde önemli bir engeldi.

Bu noktada, donanmanın varlığı ile mevcut bahriyeli subay sayısı arasında dikkate değer bir dengesizlik vardı. Tüccarzâde'ye göre; bu durum kadroları taşımakta ve bütçeyi kabartmaktaydı. Ayrıca yabancıların denizci subaylarının sayısı ile Osmanlı donanmasındaki subay sayısı arasında da ciddi bir uçurum söz konusudur. Oysa Osmanlı donanmasının adeta belkemiğini oluşturan gedikli askerlerinin sayısının mevcut subay sayısına nazaran artırılması, donanmanın geleceği için büyük bir önem taşımaktaydı. Ayrıca 1909 yılında Girit meselesi yüzünden Yunanlılarla savaş ihtimali arttığı zaman, Osmanlı donanmasının Yunan donanmasından daha aşağı derecede olduğu iyice anlaşılmıştır. Bu yüzden büyük bir telaş içinde gemi alımına gidilmiş, yabancıların emekliye ayırdıkları gemiler yüzlerce lira ödenerek satın alınmıştır. Alınan gemiler, geçici olarak Yunanlıların cesaretini kırsa da aslında bir hurdacının işine yaramaktan öteye gidemiyorlardı.

Osmanlı donanmasının en önemli eksikliklerinden bir diğeri de, donanmayı oluşturan gemilerin uyumsuzluğu idi. Donanmada tek bir model ve sistemde olan gemiler yerine farklı farklı gemiler mevcuttu. Bununla birlikte, hükümetin yeterince önem vermediği donanmayı desteklemek üzere halk tarafından bir donanma cemiyeti kurulmuştur. Ancak hükümet, bu cemiyetin gelirini de donanmaya tahsis edilen 5.000.000 liralık bütçeye dâhil edince, yapılan tahsisatın da bir kıymeti kalmamıştır. Bütün bu eksiklikler ve donanmaya yeterince önem verilmemesi, Balkan Savaşları sırasında ciddi sıkıntılar yaratmıştır. Balkan savaşında Osmanlı donanmasının, Yunan donanmasına karşı bir varlık gösterememesi, adaların kaybedilmesi, Suriye'deki askerlerden yeterince yararlanılamaması, Yemen'deki askerlerin orada bırakılması zorunluluğu ve Batı ordusunun memleketin diğer kısımlarıyla her türlü irtibatı kesilerek kendi başına aç kalıp perişan olması hep donanmaya önem vermemenin zararlı sonuçlarındandır²⁵.

4. Milletin Kusurları:

Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'ndaki yenilgisi sadece siyasi hataları ve askeri mekanizmalarındaki bazı aksaklıklardan kaynaklanmıyordu. Tüccarzâde bu yenilgide şüphesiz manevi hataların; yani milletin kusurlarının da etkili olduğunu belirtmekte ve bu durumu şöyle özetlemektedir:

" Bir savaşta, zannedilmesin ki yalnız topraklar, tüfekler patlar; insanlar bir tiyatro sahnesindeki gibi roller ifa ederler; nihayet bir taraf galip, diğer taraf mağlup olur. Hayır; savaşan daima iki milletin maneviyatı, ruhudur. Topraklar, tüfekler o maneviyâtlardan, ruhlardan coşan ateş, kin ve öfkenin bacalarıdır, kükremit aslanın dişleri ve tırnaklarıdır. Böyle ruhen bütün

²⁵ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, ss. 81-83.

*maneviyatıyla ateş püskürecek derece coşup galeyana gelmiş milletlerin elinde toplar, tüfekler iyi işler...."*²⁶.

Balkan Savaşları öncesinde, bölgede büyük bir maneviyatla güçlü bir ordu oluşturan millet şüphesiz Bulgarlardı. Kısa geçmişini; köy köy, kasaba kasaba dolaşarak bütün Bulgarlara anlatan köy papazları ve Bulgar şairleri milli bir güç oluşturmuştur. Tüccarzâde'ye göre; elli sene öncesine kadar adeta bir canlı cenazeden ibaret olan ve domuz çobanlığıyla hayatlarını idame eden Bulgarların o güçlü hali; fedâkar şairlerinin, ilkokul hocalarının ve köy papazlarının fikirleriyle meydana getirilmişti.

Ona göre; Bulgarlar bu atılımlarda bulunurken, Osmanlı'nın asli unsurları kendi köy okullarında çalışmak ve camilerinde vaaz dinlemek yerine uyumayı tercih etmiştir. Her şeyi devletten, hükümetten bekleme eğilimi sergileyen Müslümanlar, gayrimüslimlerin uyanıklığından, cesaret ve gayretlerinden ders almamış ve çocuklarına vatanseverlik, intizam, gayret, cesaret duygularını aşılayamamıştı.

II. Abdülhamid devrinde mevcut istibdatın yarattığı sansür politikaları nedeniyle milli duyguları uyandıracak mazûmeler yazılamamakla beraber, bir hürriyet ortamı teşkil eden II. Meşrutiyet sürecinde de ülkedeki şairler, aşk şiirleri yazmaktan başka bir şey yapmıyor, milletin milli duygularını uyandıracak, onları harekete geçirecek, insanlara cesaret verecek manzumelere pek önem vermiyorlardı. Özetle Türk şairleri, bir Bulgar şairi olan Vazof'un Makedonya hakkında yazdığı ve milleti adeta galeyâna getiren şiirleri gibi şiirler yazamamıştır.

Büyük bir ordunun temelini eğitim oluşturmaktadır. O dönemin koşullarında ilköğretim ya da okuma-yazma bilmek gibi kazanımlar bir ordunun işleyen beynini oluşturmaktaydı. Bu nedenle, orduyu ve milleti kısacası devleti ihya edecek olanlar doktorlar ya da mühendisler değil, hiç şüphesiz ilköğretim öğretmenleri başka bir deyişle muallim ordularıydı. Köylerde ve kasabalarda ilköğretimi; yani temel eğitimi geliştirecek olan milli cemiyetlerin de mevcut olmayışı savaşlarda ordunun belkemiğine büyük bir darbe indirmiştir.

Eski Osmanlıların kendi dönemlerinde gösterdikleri başarıyı, Balkan Savaşları'na uzanan süreçteki Osmanlılar gösterememişti. O dönemlerden kalma, camiler, medreseler, yollar ve köprüler her zaman o sürecin ihtişamını yansıtsa da bunların devamı getirilememiş, eğitime, en azından ilköğretime gereken önem verilmemiştir. Osmanlı ülkesinde ne zaman eğitime önem verilmemiş ya da eğitim yeterince geliştirilememişse, işte o zaman devlet ve millet toptan gerilemeye başlamıştır. Sonuç itibarıyla vatanın korunması ve ülkenin bağımsızlığının o dönemin koşullarında sürdürülebilmesi için, eğitimin, özellikle de ilköğretimin ordu ve donanma, iç ve dış siyaset kadar önemli olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır²⁷.

Sonuç

19. yüzyılın sonlarında, milliyetçiliğin kasıp kavurduğu çok uluslu imparatorluklar dünyasından Osmanlı gibi kozmopolit bir nüfus yapısına sahip olan bir imparatorluk da nasibini almıştır. Böylelikle başlayan yenilgiler ve toprak kayıpları önce Kuzey Afrika'da kendisini göstermiş ve stratejik değeri olan Trablusgarp ve

²⁶ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 85.

²⁷ Tüccarzâde İbrahim Hilmi, *a.g.e.*, s. 85-91.

Bingazi kaybedilmiştir. Bu yenilgi ve kayıplar silsilesi kısa sürede Balkan coğrafyasına da sirayet etmiş, asıl büyük kayıplar burada meydana gelmiştir. Yaşanan yenilgi ve kayıpların başta ülke yönetimi olmak üzere tüm Osmanlı coğrafyasında aynı etkiyi uyandırdığını söylemek oldukça zordur. Çünkü hükümet kendi iç sorunlarıyla meşgul olup, dış dünyada kendisine karşı oluşan ittifaklara karşı kayıtsız kalırken, Balkan coğrafyasının dışında kalan diğer kesimlerde de insanlar derin bir uyku içinde, sanki hiçbir şey olmamış gibi hareket etmektedir.

Yaşanan gelişmelerin farkında olan sivil, asker ve bürokrat aydınlar ise bu gelişmeleri yakından takip ederek, değerlendirme raporları kaleme almakta ve çeşitli çözüm yolları sunmaktadır. Bu bağlamda, eserini değerlendirmeye çalıştığımız Tüccarzâde İbrahim Hilmi, çalışmasının sonunda gördüğü şeyler karşısında duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir. Ona göre, Balkan yenilgisi Osmanlı ordusundaki yenilgi ve felâketlerin artmasına neden olmuş ve orduda başlangıçta var olan askeri hayat aynen devam etmiştir. Talim ve eğitim için görevlendirilen subaylar, mesai saatlerini kahvehanelerde iskambil ve tavla oynayarak geçirmeye devam etmiş, askerlik artık bir geçim kapısı haline gelmiştir. Dolayısıyla vatanın korunması ve bağımsızlığın devamı için orduda gerçek manada bir askerlik hayatı inşa edilmeli ve Mareşalden ere kadar her ordu mensubu görevinin gereğini yerine getirmelidir. Ancak bu şekilde yaşanan yenilgi ve felaketlerin sonu getirilebilecektir.

Sonuç olarak, siyasi, askeri ve toplumsal nedenlerden kaynaklandığı düşünülen ve Osmanlı için çöküşün başlangıcı olan Balkan Savaşları; Osmanlı toplumu üzerinde derin bir travma yaratmış ve yenilgilerden ders almak gerektiğini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Kaynakça

ALKAN, Ahmet [1992], *II. Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ankara, Cedit Neşriyat.

AMCA, Hasan [1958], *Doğmayan Hürriyet*, İstanbul, M. Sıralar Matbaası.

BAYKAL, Bekir Sıtkı [1945], "Balkan Harbi", *Aylık Ansiklopedi*, [Çıkaran: Server İSKİT], Cilt: 2.

ÇİĞİRAÇAN, Tüccarzâde İbrahim Hilmi [1329], *Neden Münhezim Olduk?*, İstanbul, Kitabhane-i İntibah.

-----[1329], *Türkiye Uyan*, Dersaadet, Kitabhane İntibâh.

-----[1337], *Fibrîst-i Kitabhane-i Hilmi Umumi Esâmi-i Kütüb*, İstanbul, Orhaniye Matbaası.

DOSAY, Melek [1999], "Tüccarzâde İbrahim Hilmi'nin "Maarifimiz ve Servet-i İlmiyyemiz" Adlı Eseri", *AÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi- Prof.Dr. Necati Öner Armağanı*, Cilt: XL.

DÜZCÜ, Levent [2009], "Osmanlı Bahriye Teşkilâtında Reform Çabaları [1876–1922]", *Akademik Bakış*, Cilt 3, Sayı 5.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref - KİLİ, Suna [1982], *Türk Anayasa Metinleri- 1839–1980*, Ankara, Ank. Ün. Siyasal Bil. Fak. Yayınları, 2. Baskı.

OCAK, Başak [2003], *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığraçan*, İstanbul, Müteferrika Yayınları.

----- [2010], *Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığraçan - Osmanlı Devleti'nin Çöküş Nedenleri*, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

SANDER, Oral [2003], *Siyasi Tarih- İlk Çağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Yayınları.

SÖNMEZ İŞLET, Sönmez [2007], *II. Meşrutiyet'te Arnavut Muhalefeti*, İstanbul, YKY.

TUNAYA, T. Zafer,[1988], *Türkiye'de Siyasi Partiler-II. Meşrutiyet Dönemi Cilt:1*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları.

YURDOĞLU, Kurmay İhsan [1945], "Balkan Harbi [Birinci Safha, Askerlik Bakımı]", *Aylık Ansiklopedi* [Çıkaran: Server İSKİT], Cilt: 2.